

บทที่ 2 เอกสารและผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ในการศึกษาเรื่อง การมีส่วนร่วมของสมาชิกในการดำเนินงานวิสาหกิจชุมชนกลุ่มทอผ้า อำเภอลำดวน จังหวัดพิจิตร ผู้ศึกษาได้ทำการศึกษาค้นคว้ารวบรวมงานเขียนและงานวิจัยอื่นๆ ที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาในครั้งนี้ ซึ่งมีรายละเอียดดังนี้

1. แนวคิดเกี่ยวกับการมีส่วนร่วม

ในการดำเนินงานต่างๆ ในรูปของกลุ่มนั้น การมีส่วนร่วมของสมาชิกกลุ่มเป็นกระบวนการหนึ่งที่มีความสำคัญในการที่จะพัฒนากลุ่มให้มีประสิทธิภาพและประสบความสำเร็จตลอดจนการแก้ไขปัญหาต่างๆ ที่เกิดขึ้นภายในกลุ่ม ชาคริต (2535:18) ได้กล่าวถึงการมีส่วนร่วมของประชาชนว่าเป็นแนวความคิดพื้นฐานของการพัฒนาชุมชน ที่มุ่งกระตุ้นประชาชนให้สามารถช่วยตนเองได้ในบั้นปลาย การที่ประชาชนจะเข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรมใดก็ตามจะต้องมีสิ่งเร้ามากระตุ้นเกิดแรงจูงใจภายใน ตระหนักในปัญหาความทุกข์เดือดร้อนที่ประสบค้นหาทางแก้ไขปรับปรุง เปลี่ยนแปลงกล่าวอีกนัยหนึ่ง การที่ประชาชนสนใจเข้าร่วมโครงการใดก็ตาม ก่อนอื่นจะต้องได้รับข่าวสารข้อมูลในเรื่องนั้นๆ อย่างเพียงพอ รับรู้และเข้าใจในกระบวนการหรือวิธีการดำเนินงานชัดเจน มองเห็นและคาดหวังในผลประโยชน์ที่ตนเอง ครอบครอง และส่วนรวมได้รับจึงจะตัดสินใจเข้าร่วมและการร่วมในลักษณะนี้จึงจะเป็นการเข้ามามีส่วนร่วมอย่างแท้จริง มีความผูกพันต่อเนื่องมั่นคง แต่ถ้าหากลักษณะการเข้าร่วมในกิจกรรมใดก็ตามที่ประชาชนถูกขอร้อง บีบบังคับ กะเกณฑ์ ฝืนใจ ถึงจะสามารถกระทำบรรลุผลก็เพียงความสำเร็จของงาน ไม่ก่อความผูกพันรับผิดชอบตามมา จึงไม่ก่อผลยั่งยืนมั่นคงผลที่สุดก็เสื่อมสลายหายไปไม่ช้า

ความหมายของการมีส่วนร่วม

ยิวตัน (2526:26) ได้ให้ความหมายของการมีส่วนร่วมว่า หมายถึง การเปิดโอกาสให้ประชาชนได้เข้ามามีส่วนร่วมในการคิดริเริ่ม การพิจารณาตัดสินใจการร่วมปฏิบัติ และการรับผิดชอบในเรื่องต่างๆ อันมีผลกระทบมาถึงตัวประชาชนเอง และการศึกษาที่จะทำให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรมเพื่อแก้ปัญหา และนำมาซึ่งสภาพความเป็นอยู่ที่ดีขึ้นแล้ว จำเป็นต้องรับประกันว่าทุกคนต่างก็ปรารถนาที่จะอยู่ร่วมกับผู้อื่นอย่างมีความสุข ได้รับการปฏิบัติอย่างเป็นธรรมและเป็นที่ยอมรับของผู้อื่น และพร้อมที่จะอุทิศตนเพื่อกิจกรรมกลุ่ม และขณะเดียวกันจะต้องยอมรับด้วยความบริสุทธิ์ใจว่า มนุษย์นั้นสามารถพัฒนาได้ถ้ามีโอกาสและการชี้แนะที่ถูกต้อง

ทวิทอง (2527: 2) ให้ความหมายการมีส่วนร่วมของประชาชนที่แท้จริงว่า หมายถึง การที่ประชาชนหรือชุมชนพัฒนาขีดความสามารถของตนเองในการจัดการ และควบคุมการใช้และกระจายทรัพยากรและปัจจัยการผลิตที่มีอยู่ในสังคม เพื่อประโยชน์ต่อการดำรงชีพทาง เศรษฐกิจและสังคมตามความจำเป็นอย่างสมศักดิ์ศรีในฐานะสมาชิกของสังคมและ ได้พัฒนาการรับรู้และภูมิปัญญา ซึ่งแสดงออกในรูปของการตัดสินใจในการกำหนดชะตาชีวิตของตนเองอย่างเป็นทางการ

ปรัชญา (2528 : 5) ให้ความหมายของการมีส่วนร่วม คือ การที่ประชาชนเข้าเกี่ยวข้องโดยการใช้ความพยายามหรือใช้ทรัพยากรบางอย่างส่วนตน ในกิจกรรมซึ่งมุ่งสู่การพัฒนาของชุมชน โดยมีองค์ประกอบดังนี้ 1. มีประชาชนเข้าเกี่ยวข้องในกิจกรรมการพัฒนา 2. ผู้เข้าร่วมได้ใช้ความพยายามบางส่วนส่วนตัว เช่น ความคิด ความรู้ ความสามารถ แรงงาน หรือทรัพยากรบางอย่าง เช่น เงินทุน วัสดุ ในกิจกรรมการพัฒนา

William Ervin อังใน สุรัสวดี (2528:9) ได้ให้ความหมายของการมีส่วนร่วมว่า เป็นกระบวนการให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมเกี่ยวข้องในการดำเนินงานพัฒนา ร่วมคิด ตัดสินใจ แก้ปัญหาของตนเอง เน้นการมีส่วนร่วมเกี่ยวข้องอย่างแท้จริงของประชาชน ให้ความสำคัญสร้างสรรค์ และความชำนาญของประชาชน แก้ไขปัญหาาร่วมกัน การใช้ทรัพยากรที่เหมาะสมและสนับสนุนติดตามผลการปฏิบัติงานขององค์กรและเจ้าหน้าที่ที่เกี่ยวข้อง

นรินทร์ชัย (2533:20) ได้แบ่งความหมายของการมีส่วนร่วมออกเป็น 2 ลักษณะ คือ 1) ในความหมายกว้างๆ จะหมายถึง การมีส่วนร่วมช่วยเหลือโดยสมัครใจ การให้ประชาชนเข้าเกี่ยวข้องกับการตัดสินใจ และการดำเนินการดำเนินการของโครงการ ตลอดจนร่วมผลประโยชน์จากโครงการ 2) ในความหมายเฉพาะเจาะจงจะหมายถึง การที่จะให้ประชาชนมีทั้งสิทธิและหน้าที่ที่จะเข้า

ร่วมแก้ปัญหาของเขา ให้เขาเป็นผู้มีความคิดริเริ่มและมุ่งใช้ความหมายและความเป็นตัวของตัวเองเข้าดำเนินการและควบคุมทรัพยากรและระเบียบให้สถาบันต่างๆเพื่อแก้ไขปัญหาเหล่านี้

Oakley and Marsden (1987: 18-19) อ้างโดย เบญจวรรณ (2541:9) ได้กล่าวว่า การมีส่วนร่วมของประชาชนเป็นส่วนหนึ่งของกระบวนการพัฒนาแบบล่างสู่บน (Bottom up) เป็นการให้การศึกษาและสร้างองค์ความรู้ให้กับกลุ่มต่างๆที่อยู่ในชนบท ซึ่งต้องการมีส่วนร่วมของประชาชนให้เข้ามาทำกิจกรรมร่วมกัน

ปาริชาติ และคณะ (2542) ได้กล่าวถึงการมีส่วนร่วมว่า “คือการที่ประชาชนพัฒนาขีดความสามารถของตน ในการจัดการควบคุมการใช้และการกระจายทรัพยากรธรรมชาติตลอดจนปัจจัยการผลิตที่มีอยู่ในสังคม เพื่อให้เกิดประโยชน์ต่อการดำรงชีพทางเศรษฐกิจและสังคม ประชาชนพัฒนาการรับรู้ สติปัญญาและความสามารถในการตัดสินใจกำหนดชีวิตด้วยตนเอง ถือได้ว่าการมีส่วนร่วมเป็นทั้งวิธีการ (Means) และเป้าหมาย (Ends) ในเวลาเดียวกัน” ซึ่งสอดคล้องกับชิววัฒน์ (2526) ที่เน้นการเปิดโอกาสให้ประชาชนได้มีส่วนร่วมในการคิดริเริ่ม การพิจารณาตัดสินใจ การร่วมปฏิบัติและร่วมรับผิดชอบในเรื่องต่างๆ อันมีผลกระทบถึง สุขาดา (สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย(สกว.) สำนักงานภาค: <http://www.vijai.org>, 2549) กล่าวว่าหัวใจสำคัญของการมีส่วนร่วม นั่นคือ การระดมความคิด ซึ่งคือการกระจายอำนาจอย่างหนึ่ง กับความสัมพันธ์ที่เป็นแนวราบ เสมอภาคกัน แลกเปลี่ยนเรียนรู้ซึ่งกันและกัน

ดังนั้นการมีส่วนร่วมจึงหมายถึง กระบวนการหรือการกระทำที่เปิดโอกาสให้ประชาชนเข้ามาร่วมกัน แสดงความคิดเห็น การวางแผนในการดำเนินกิจกรรมต่างๆ การกำหนดทิศทางการเปลี่ยนแปลงของตนเอง ของกลุ่ม องค์กร หรือ ชุมชน ตลอดจนการร่วมกันรับผิดชอบ แก้ไขปัญหา และรับผลประโยชน์ร่วมกัน เป็นการให้ประชาชนมีการตัดสินใจร่วมกัน เพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์ของกิจกรรมนั้น ซึ่งการมีส่วนร่วมของประชาชนเป็นหัวใจของการพัฒนา ทั้งการพัฒนาตนเองและพัฒนาท้องถิ่นและสังคม ทั้งนี้การมีส่วนร่วมจะได้ผลดีอย่างแท้จริงนั้น ประชาชนจะต้องมีโอกาสอย่างอิสระ ปราศจากการแทรกแซง ครอบงำ บังคับ บีบบังคับ กะเกณฑ์ ฝืนใจหรือถูกขอร้อง เพราะอาจจะบรรลุเพียงผลสำเร็จของงานเท่านั้นแต่จะไม่ก่อให้เกิดความผูกพันรับผิดชอบตามมา และการดำเนินกิจกรรมนั้นๆ จะไม่มีความยั่งยืนมั่นคง ไม่ต่อเนื่องในที่สุดก็อาจจะล้มเลิกไปในที่สุด

ลักษณะของการมีส่วนร่วม

ไพรัตน์ (2527:6-7) ได้กล่าวถึงลักษณะการมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนามีดังนี้

1. ร่วมทำการศึกษา ค้นคว้าปัญหา และสาเหตุของปัญหาที่เกิดขึ้นในชุมชน รวมตลอดจนความต้องการของชุมชน
2. ร่วมคิดหาและสร้างรูปแบบและวิธีการพัฒนาเพื่อแก้ไข และลดปัญหาของชุมชนหรือเพื่อสร้างสรรค์สิ่งใหม่ที่เป็นประโยชน์ต่อชุมชน หรือสนองความต้องการของชุมชน
3. ร่วมวางแผนนโยบายหรือแผนงาน หรือ โครงการหรือกิจกรรมเพื่อจัดและแก้ไขปัญหาและสนองความต้องการของชุมชน
4. ร่วมการตัดสินใจการใช้ทรัพยากรที่มีจำกัดให้เป็นประโยชน์ต่อส่วนรวม
5. ร่วมจัดหรือปรับปรุงระบบการบริหารงานพัฒนาให้มีประสิทธิภาพและประสิทธิผล
6. ร่วมการลงทุนในกิจกรรม โครงการของชุมชนตามขีดความสามารถของตนเอง
7. ร่วมปฏิบัติตามนโยบายแผนงาน โครงการ และกิจกรรมให้บรรลุตามเป้าหมาย
8. ร่วมควบคุม ติดตาม ประเมินผล และร่วมบำรุงรักษาโครงการ และกิจกรรมที่ได้ทำไว้โดยเอกชนและรัฐบาลให้ใช้ประโยชน์ได้ตลอดไป

ไพโรจน์ (2531:26-27) ได้อธิบายถึงลักษณะการมีส่วนร่วมของประชาชนได้ 2 ลักษณะ คือ

1. การมีส่วนร่วมที่แท้จริง เป็นการเปิดโอกาสให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในโครงการ ตั้งแต่เริ่มต้นจนกระทั่งจบโครงการ เริ่มตั้งแต่ร่วมทำการศึกษาค้นคว้าปัญหา และความต้องการ การร่วมคิด และหาวิธีการแก้ปัญหา หรือสร้างสรรค์สิ่งใหม่ๆ ร่วมวางแผนงานหรือโครงการ ร่วมตัดสินใจ และใช้ทรัพยากรที่มีอยู่อย่างจำกัดให้เป็นประโยชน์ต่อชุมชน ร่วมปฏิบัติตามนโยบายหรือแผนงานให้บรรลุตามที่กำหนดไว้ และร่วมควบคุม ติดตาม ประเมินผล
2. การมีส่วนร่วมไม่แท้จริง เป็นการมีส่วนร่วมเพียงบางส่วน โดยเฉพาะเข้าร่วมในการปฏิบัติตามโครงการได้มีการกำหนดไว้แล้ว

อกิน (2531: 49-50) ได้เสนอแนวคิดถึงลักษณะของการมีส่วนร่วม ได้ 2 ลักษณะ คือ

1. ลักษณะการเข้าร่วมกิจกรรมพัฒนาชนบทของประชาชนด้านต่างๆ ได้แก่
 - 1) การค้นหาปัญหา จัดลำดับของปัญหาและสาเหตุแห่งปัญหา
 - 2) หาแนวทางการแก้ปัญหา และดำเนินกิจกรรมเพื่อแก้ปัญหานั้น
 - 3) ประเมินผลการพัฒนา

2. เงื่อนไขการเข้าร่วมกิจกรรมว่า การที่ประชาชนเข้าร่วมกิจกรรมพัฒนาชนบท อาจเป็นเพราะเงื่อนไขเหล่านี้

- 1) เกรงใจ ถูกบีบบังคับ หรือมีสิ่งจูงใจเฉพาะหน้า
- 2) เข้าใจ และยอมรับวัตถุประสงค์ของการพัฒนานั้น
- 3) เห็นว่ากิจกรรมดังกล่าวจะก่อให้เกิดประโยชน์ระยะยาวแก่ตนเองและชุมชน

Chapin (1977:317) อ้างโดย อ้างโดย สุรีย์พร (2536:14) ได้ทำการศึกษาลักษณะของการมีส่วนร่วม และได้แบ่งลักษณะของการมีส่วนร่วมออกเป็น 5 ลักษณะดังนี้คือ

1. มีส่วนร่วมประชุม
2. มีส่วนร่วมบริจาคเงิน
3. มีส่วนร่วมเป็นสมาชิก
4. มีส่วนร่วมเป็นกรรมการ
5. มีส่วนร่วมในการเป็นผู้นำ

สอดคล้องกับ พิมานา (2536:29) ที่ได้แบ่งลักษณะของการมีส่วนร่วมของประชาชนต่อกิจกรรมต่างๆไว้ 5 ประการ คือ

1. มีส่วนร่วมโดยการเป็นสมาชิกกลุ่ม
2. มีส่วนร่วมโดยการเป็นผู้เข้าประชุมกลุ่ม
3. มีส่วนร่วมโดยการเป็นผู้สนับสนุนเงินให้แก่กลุ่ม
4. มีส่วนร่วมโดยการเป็นกรรมการบริหารกลุ่ม
5. มีส่วนร่วมโดยการเป็นประธาน หรือผู้นำกลุ่ม

นอกจากนี้บัณฑุร (2537) อ้างโดย ประวิทย์ (2544) กล่าวถึงการมีส่วนร่วมตามขั้นตอนการพัฒนา ซึ่งเป็นการวัดเชิงคุณภาพ ออกเป็น 5 ขั้นตอน ดังนี้

ขั้นตอนที่ 1 การมีส่วนร่วมในการค้นหาปัญหาและสาเหตุของปัญหาภายในชุมชน ตลอดจนมีส่วนร่วมในการตัดสินใจกำหนดความต้องการของชุมชนและมีส่วนร่วมในการจัดลำดับความสำคัญของความต้องการด้วย

ขั้นตอนที่ 2 การมีส่วนร่วมในขั้นการวางแผนในการพัฒนา เป็นขั้นตอนที่ประชาชนมีส่วนร่วมในการกำหนดนโยบายและวัตถุประสงค์ของโครงการ กำหนดวิธีการและแนวทางการดำเนินงาน ตลอดจนทรัพยากรและแหล่งทรัพยากรที่จะใช้

ขั้นตอนที่ 3 การมีส่วนร่วมในขั้นการดำเนินการพัฒนา เป็นขั้นตอนที่ประชาชนมีส่วนร่วมในการสร้างประโยชน์โดยการสนับสนุนทรัพยากร วัสดุอุปกรณ์และแรงงาน หรือเข้าร่วมบริหารงานประสานงาน และดำเนินการขอความช่วยเหลือจากภายนอก

ขั้นตอนที่ 4 การมีส่วนร่วมในขั้นการรับผลประโยชน์จากการพัฒนา เป็นขั้นตอนที่ประชาชนมีส่วนร่วมในการรับผลประโยชน์ที่พึงได้รับจากการพัฒนา หรือยอมรับผลประโยชน์อันเกิดจากการพัฒนาทั้งทางด้านวัตถุและจิตใจ

ขั้นตอนที่ 5 การมีส่วนร่วมในขั้นประเมินผลการพัฒนา เป็นขั้นตอนที่ประชาชนเข้าร่วมประเมินว่า การพัฒนาที่ได้กระทำไปนั้นสำเร็จตามวัตถุประสงค์เพียงใด ซึ่งในการประเมินอาจปรากฏในรูปของการประเมินย่อย เป็นการประเมินผลก้าวหน้าเป็นระยะ ๆ หรือกระทำในรูปแบบของการประเมินผลรวม ซึ่งเป็นการประเมินผลสรุปรวมยอด

บัญญัติ (2539:112) ได้กล่าวว่า การมีส่วนร่วมสามารถแบ่งออกตามระดับความเข้มของการมีส่วนร่วมได้เป็น 3 ระดับ คือ

1. ระดับที่ 1 ระดับการมีส่วนร่วมเทียม (Pseudo-participation) หรือการมีส่วนร่วมแบบถูกกระทำ (Passive participation) การมีส่วนร่วมในระดับนี้ผู้เข้าร่วมไม่มีอำนาจใดๆ ในการตัดสินใจ แต่เป็นฝ่ายกระทำตามการตัดสินใจของบุคคลอื่นเท่านั้น

2. ระดับที่ 2 ระดับการมีส่วนร่วมบางส่วน (Partial participation) การมีส่วนร่วมในระดับนี้ ผู้เข้าร่วมมีส่วนในการเสนอความคิดเห็น แต่อำนาจในการตัดสินใจจะอยู่ที่บุคคลอื่น

3. ระดับที่ 3 ระดับการมีส่วนร่วมที่แท้จริง (Genuine participation) การมีส่วนร่วมในระดับนี้ความเห็นของบุคคลที่เข้าร่วมได้รับการรับฟัง และยอมรับเป็นส่วนใหญ่ ซึ่งแสดงให้เห็นว่าอำนาจการตัดสินใจอยู่ที่ผู้เข้าร่วมนั่นเอง

ลักษณะการมีส่วนร่วมตามทัศนะของนักวิชาการหลายๆท่านที่ได้กล่าวมาข้างต้น ช่วยในการนิยามลักษณะการมีส่วนร่วม ว่าหมายถึง การมีส่วนร่วมในการค้นหาปัญหา สาเหตุของปัญหา การลำดับความสำคัญของปัญหา และแนวทางการแก้ไขปัญหา การร่วมกันวางแผนพัฒนาและการจัดการทรัพยากรที่มีอยู่อย่างจำกัดให้เป็นประโยชน์ต่อกิจกรรมนั้นๆ การรับผลประโยชน์จากกิจกรรม รวมถึงการควบคุม ติดตาม ประเมินผล และการดูแลรักษากิจกรรมนั้นให้ดำเนินไปอย่างบรรลุวัตถุประสงค์

ของกิจกรรมและให้ยั่งยืนต่อไป โดยการเข้าไปมีส่วนร่วมในลักษณะของการเป็นผู้นำ คณะกรรมการ และสมาชิกกลุ่ม ซึ่งมีลำดับขั้นของการมีส่วนร่วม ดังนี้ คือ ขั้นต้นมีการเข้าร่วมประชุม แสดงความคิดเห็น ร่วมตัดสินใจแก้ไขปัญหา การออกเสียงสนับสนุนและคัดค้าน การสนับสนุนทรัพยากร วัสดุ อุปกรณ์และแรงงาน การรักษาและพัฒนากิจกรรม และการเป็นผู้นำการเปลี่ยนแปลงซึ่งถือว่าการมีส่วนร่วมในขั้นสูง ในการวิจัยครั้งนี้ ได้นำเอาแนวคิดลักษณะการมีส่วนร่วมมาเป็นแนวทางในการศึกษาการมีส่วนร่วมของสมาชิกกลุ่มทอผ้าในการดำเนินงานวิสาหกิจชุมชนที่สมาชิกแต่ละกลุ่ม แสดงออกมา

องค์ประกอบที่ทำให้การมีส่วนร่วมมีประสิทธิภาพ

ประวิทย์ (2544) ได้กล่าวถึงองค์ประกอบที่ทำให้การมีส่วนร่วมมีประสิทธิภาพได้แก่

1. ร่วมในกระบวนการทำงานพัฒนาของโครงการ
2. มีการแยกแยะกลุ่มคนคนและกลุ่มที่มีสถานะทางสังคมและเศรษฐกิจแตกต่างกัน
3. การระดมความคิดเห็นจากประชาชนแบบล่างขึ้นบน
4. ใช้หลักการพึ่งตนเองแทนการพึ่งพา
5. ดำเนินกิจกรรมการพัฒนาโดยใช้กระบวนการกลุ่มเพื่อร่วมกันแก้ไขปัญหาของชุมชน
6. กิจกรรมในโครงการพัฒนามีการควบคุมโดยกลุ่ม

ปัจจัยที่มีผลต่อการมีส่วนร่วม

การเข้าไปมีส่วนร่วมในกิจกรรมใดก็ตามของสมาชิก ย่อมมีปัจจัยที่แตกต่างกัน ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับเหตุผลและความต้องการที่มีอยู่ของสมาชิกในแต่ละคน ดังที่ วุฒิชัย (2523:166-167) ได้อธิบาย การมีส่วนร่วมมาจากสาเหตุต่างๆ ได้แก่

1. ความศรัทธา ที่มีต่อความเชื่อถือบุคคลสำคัญ และสิ่งศักดิ์สิทธิ์ จึงทำให้มีความเต็มใจ เข้ามามีส่วนร่วมในการทำกิจกรรม ซึ่งเป็นการกระทำที่เกิดจากความสมัครใจ
2. ความเกรงใจที่มีต่อบุคคลที่เคารพนับถือ หรือมีเกียรติยศ ตำแหน่ง ทำให้เกิดความเกรงใจที่จำเป็นต้องมาเข้ามามีส่วนร่วมด้วย ซึ่งเป็นการกระทำที่ทำให้เกิดจากความสมัครใจ
3. อำนาจบังคับที่เกิดจากบุคคลที่มีอำนาจเหนือกว่า ซึ่งเป็นการกระทำที่ไม่ได้เกิดจากความสมัครใจ

นอกจากนี้ อำนาจ (2526:132) ยังได้อธิบายถึงการที่คนเรามีความปรารถนาที่จะร่วมมือกันทำงานต่างๆด้วยความเต็มใจนั้น เนื่องมาจากอิทธิพลที่เป็นปัจจัยสำคัญ 5 ประการ คือ

1. ความต้องการที่จะเข้าร่วมทำตามกลุ่ม
2. ความต้องการที่จะเป็นผู้มีความสำคัญ
3. ความต้องการที่จะได้รับผลประโยชน์
4. ความต้องการที่จะทดลองกระทำ
5. ความต้องการที่จะแก้ตัวหรือต้องการที่จะทดแทนความผิดพลาดที่เคยทำมาในอดีต

ขณะเดียวกัน อนุภาพ (2528) ได้เสนอเงื่อนไขพื้นฐานที่ทำให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนา คือ สภาพทางเศรษฐกิจ วัฒนธรรมและสภาพที่เปิดโอกาสให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมและการกระจายอำนาจในการตัดสินใจให้แก่ประชาชนในการกำหนดกิจกรรมพัฒนาและยังได้เพิ่มเติมในเรื่องของความเต็มใจและเห็นแก่ผลประโยชน์ในการเข้าร่วมที่มีใช้การบังคับ

สำหรับในด้านสังคมและจิตวิทยาของบุคคลและกลุ่ม ยังเป็นสถานการณ์ผลักดันให้บุคคลรวมกลุ่มกันวางแผนและร่วมกันแก้ไขปัญหาของส่วนร่วมโดย สากล (2532) ให้ความเห็นว่าการมีส่วนร่วมเกิดจาก

- 1) ความสนใจ และความหวังกังวลร่วมกัน
- 2) ความเดือดร้อน และความไม่พึงพอใจร่วมกัน
- 3) การตกลงใจร่วมกันที่จะเปลี่ยนแปลงกลุ่ม หรือชุมชน ไปในทิศทางที่พึงปรารถนา

Cohoen & Uphoff (1980) อ้างใน ชาคิต (2535:19) สรุปว่า ปัจจัยเสริมหรือลดแรงลงต่อการจูงใจเข้ามามีส่วนร่วมมาจาก

1. สาเหตุหรือที่มา ถ้ามาจากแรงจูงใจภายในจะเป็นแรงหนุนหรือชี้ช่วยให้ประชาชนเข้าร่วมมากกว่าปัจจัยภายนอก ซึ่งอาศัยอำนาจบารมีหรือแรงบีบบังคับจากผู้มีอำนาจ ความเกรงใจหรืออิทธิพลของนายทุนผู้มีอิทธิพลจากชุมชนเอง ถึงจะสามารถกระทำสำเร็จก็ไม่มีผลผูกพันทางจิตใจแต่อย่างใด

2. รูปแบบ ถ้าเป็นกิจกรรมที่ต้องอาศัยการวางแผนตัดสินใจจำเป็นต้องใช้องค์กร กลุ่มหรือคณะทำงาน จะใช้รูปแบบการเข้าร่วมทางอ้อมผ่านทางตัวแทนกลุ่ม แต่ถ้าคำนึงถึงผลประโยชน์ที่ได้รับ การเข้าร่วมโดยตรงเป็นรายบุคคลจะได้รับผลดีกว่า เช่น การลงชื่อเข้าเป็นสมาชิกเพื่อกู้เงินซื้อปุ๋ย เป็นต้น

3. ขอบข่ายช่วงเวลา การใช้เวลาเข้าร่วมในโครงการหรือกิจกรรมหนึ่งๆ จะใช้เวลาอย่างน้อยต่างกัน ความถี่ห่างจำนวนครั้งที่เข้าร่วม ความสม่ำเสมอและฤดูกาลที่เหมาะสมช่วงเวลาที่ใช้ในกิจกรรมแต่ละครั้ง

4. ผลพลอยได้ การมีส่วนร่วมนั้นจะก่อให้เกิดการรวมพลังที่จะสร้างอำนาจต่อรองให้ชุมชน มีศักยภาพเป็นตัวของตัวเองมากขึ้นเพียงใด รวมทั้งผลในแง่สร้างปฏิสัมพันธ์อันดีมีความสามัคคีในมวลสมาชิกของชุมชน

นอกจากนี้ ปารีชาติ และคณะ (2542) ยังได้สรุปปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับการมีส่วนร่วมจากการศึกษาเอกสารงานวิจัย พบว่ามีปัจจัยส่วนใหญ่ที่มีความคล้ายคลึงกัน ดังนี้

1. การที่ประชาชนได้มีการติดต่อสื่อสารกับเจ้าหน้าที่ของรัฐ
2. การได้เป็นสมาชิกกลุ่มในชุมชน
3. การได้รับการอบรม การศึกษาคุณงานและการได้รับข้อมูลข่าวสาร
4. การมีความรู้ ความเข้าใจ และประสบการณ์ในการทำงาน

สรุปได้ว่า ปัจจัยที่มีผลต่อการมีส่วนร่วม มาจากทั้งแรงจูงใจภายใน เช่น ความสนใจ ความห่วงกังวล ความศรัทธา ความเชื่อถือบุคคลสำคัญ การอยากเปลี่ยนแปลงกลุ่มไปในทิศทางที่ปรารถนา ซึ่งจะผลให้การมีส่วนร่วมนั้นยั่งยืนเพราะมีผลทางจิตใจมากกว่าแรงจูงใจภายนอก เช่น การใช้อำนาจ บิบบังคับ หรือความเกรงใจ นอกจากนี้ยังมี สภาพทางเศรษฐกิจ วัฒนธรรมและสภาพทางกายภาพ เข้ามาเป็นเงื่อนไขของการมีโอกาสมีส่วนร่วมของสมาชิก ในการวิจัยเรื่องนี้ ได้นำเอาแนวคิดเกี่ยวกับปัจจัยที่มีผลต่อการมีส่วนร่วมมาเป็นแนวทางในการศึกษาการมีส่วนร่วมของสมาชิกกลุ่มในการดำเนินงานวิสาหกิจชุมชนซึ่งสมาชิกในแต่ละกลุ่มมีส่วนร่วมมากหรือน้อยแตกต่างกันออกไปเพื่อให้ทราบถึงปัจจัยต่างๆที่มีผลต่อการมีส่วนร่วมของสมาชิก

แนวทางสร้างการมีส่วนร่วม

กระบวนการที่ทำให้เกิดการมีส่วนร่วมนั้น นเรศ (2541) ได้เสนอยุทธศาสตร์ในการส่งเสริมการมีส่วนร่วมของประชาชนไว้ 2 ด้าน คือ

1) การจัดกระบวนการเรียนรู้ (Learning Process) การจัดกระบวนการเรียนรู้ที่เหมาะสมสามารถทำได้หลายวิธี ดังต่อไปนี้

- การจัดการเวทีวิเคราะห์สถานการณ์ของหมู่บ้านเพื่อทำความเข้าใจและเรียนรู้ร่วมกันในประเด็นต่างๆ
 - การจัดการเวทีแลกเปลี่ยนประสบการณ์ระหว่างกลุ่มองค์กรต่างๆ ภายในชุมชน และระหว่างชุมชน
 - การจัดทัศนศึกษาดูงาน การเชิญผู้มีประสบการณ์มาให้ข้อคิดเห็น และแลกเปลี่ยนแนวคิด และประสบการณ์
 - การจัดฝึกอบรมเพื่อพัฒนาทักษะเฉพาะด้านต่าง ๆ
 - การลงมือปฏิบัติจริง
 - การถอดประสบการณ์และสรุปบทเรียนจะนำไปสู่การปรับปรุงกระบวนการทำงานที่เหมาะสมยิ่งขึ้น
- 2) การพัฒนาผู้นำและเครือข่าย เพื่อให้ผู้นำเกิดความมั่นใจในความรู้หรือความสามารถที่มีอยู่ จะช่วยให้ผู้นำสามารถริเริ่มกิจกรรม การแก้ไขปัญหา หรือกิจกรรมการพัฒนาได้ โดยการ
- แลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างผู้นำ ทั้งภายในชุมชนเป็นสิ่งที่ทำให้เกิดการเรียนรู้ที่กว้างและชัดเจนขึ้น
 - สนับสนุนให้เกิดเวทีแลกเปลี่ยนเรียนรู้อย่างต่อเนื่อง และการสนับสนุนข้อมูลข่าวสารที่จำเป็นอย่างต่อเนื่อง
 - การแลกเปลี่ยนเรียนรู้ และการดำเนินงานร่วมกันของเครือข่ายอย่างต่อเนื่อง จะทำให้เกิดกระบวนการจัดการและการจัดองค์กรร่วมกัน

2. แนวคิดวิสาหกิจชุมชน

ความเป็นมาของวิสาหกิจชุมชน

พระราชบัญญัติส่งเสริมวิสาหกิจชุมชนเกิดจากปัญหาของชุมชนที่มีการประกอบกิจการขนาดเล็ก

เล็ก 2 ประการ คือ

1. การประกอบกิจการของชุมชน ไม่เป็นที่ยอมรับจากหน่วยงานภาครัฐหรือเอกชนอื่นๆ เนื่องจากไม่มีกฎหมายรองรับ
 2. การสนับสนุนของภาครัฐไม่ตรงกับความต้องการที่แท้จริงของชุมชน
- ดังนั้น จึงมีการออกกฎหมายว่าด้วยการส่งเสริมวิสาหกิจชุมชน นั่นคือ “พระราชบัญญัติส่งเสริมวิสาหกิจชุมชน พ.ศ.2548” ซึ่งได้มีการประกาศในราชกิจจานุเบกษา เมื่อวันที่ 18 มกราคม 2548

เจตนารมณ์ของพระราชบัญญัติส่งเสริมวิสาหกิจชุมชน พ.ศ. 2548 เพื่อให้มีการส่งเสริมความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่น การสร้างรายได้ การช่วยเหลือซึ่งกันและกัน การพัฒนาความสามารถในการจัดการ และการพัฒนารูปแบบของวิสาหกิจชุมชน มีผลให้ชุมชนพึ่งพาตนเองได้ และพัฒนาระบบเศรษฐกิจชุมชนให้มีความเข้มแข็งพร้อมสำหรับการแข่งขันทางการค้าในอนาคตไม่ว่าในระดับใด รวมถึงการพัฒนาวิสาหกิจชุมชนไปสู่การเป็นผู้ประกอบการในระดับที่สูงขึ้นต่อไป

โดยมีหลักการ เพื่อส่งเสริมสนับสนุนเศรษฐกิจชุมชนซึ่งเป็นพื้นฐานของการพัฒนาเศรษฐกิจแบบพอเพียง ซึ่งจำนวนหนึ่งอยู่ในระดับที่ไม่พร้อมจะเข้ามาแข่งขันทางการค้า ให้ได้รับการส่งเสริมความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่น การสร้างรายได้ การช่วยเหลือซึ่งกันและกัน การพัฒนาความสามารถในการจัดการ และพัฒนารูปแบบของวิสาหกิจชุมชน เพื่อให้ระบบเศรษฐกิจชุมชนมีความเข้มแข็ง สามารถพัฒนาไปสู่การเป็นผู้ประกอบการของหน่วยธุรกิจที่สูงขึ้น (กลุ่มพัฒนาและส่งเสริมวิสาหกิจชุมชน สำนักพัฒนาเกษตรกรรมส่งเสริมการเกษตร : <http://www.farmdev.doae.go.th>, 2548)

ความหมายของวิสาหกิจชุมชน

พระราชบัญญัติส่งเสริมวิสาหกิจชุมชน (2548) ได้ให้ความหมายของวิสาหกิจชุมชนไว้ว่าเป็นกิจการของชุมชนเกี่ยวกับการผลิตสินค้า การให้บริการหรือการอื่นๆ ที่ดำเนินการโดยคณะบุคคลที่มีความผูกพัน มีวิถีชีวิตร่วมกัน และรวมตัวกันประกอบกิจการดังกล่าวไม่ว่าจะเป็นนิติบุคคล ในรูปแบบใดหรือไม่เป็นนิติบุคคล เพื่อสร้างรายได้ และเพื่อการพึ่งพาตนเองของครอบครัว ชุมชนและระหว่างชุมชน ทั้งนี้ ตามหลักเกณฑ์ที่คณะกรรมการประกาศกำหนด กลุ่มพัฒนาและส่งเสริมวิสาหกิจชุมชน สำนักพัฒนาเกษตรกรรมส่งเสริมการเกษตร (<http://www.farmdev.doae.go.th>) ได้สรุปความหมายของวิสาหกิจชุมชน (SMCE หรือ small and micro community enterprise) คือ การประกอบการเพื่อการจัดการ "ทุนของชุมชน" อย่างสร้างสรรค์เพื่อการพึ่งตนเอง "ทุนของชุมชน" ไม่ได้หมายถึงแต่เพียงเงิน แต่รวมถึงทรัพยากร ผลผลิต ความรู้ ภูมิปัญญา ทุนทางวัฒนธรรม ทุนทางสังคม ฌรงค์ (2542) อ้างโดย รัฐพล (2548 : 6) ให้ความหมายของวิสาหกิจชุมชนว่า หมายถึง ชมรม หรือสหกรณ์หรือใช้ชื่ออื่นใด โดยมีการจดทะเบียนหรือไม่ก็ตาม เป็นองค์กรที่เกิดจากการรวมด้วยความสมัครใจของประชาชนจำนวนหนึ่ง เพื่อทำธุรกิจมีวัตถุประสงค์และอุดมคติร่วมกันและดำเนินการโดยชุมชน

เสรีและคณะ (2544) อ้างโดย รัฐพล (2548 : 9) ได้ร่วมกันให้ความหมายของวิสาหกิจชุมชนว่าเป็นการมุ่งแปรรูปผลผลิตตามธรรมชาติ หรือสร้างผลิตภัณฑ์โดยครอบครัวในชุมชน โดยองค์กรชุมชนและเครือข่ายองค์กรชุมชน เพื่อการบริโภคและสร้างรายได้ให้แก่ชุมชน โดยมีหลักแนวคิดคือสร้างความหลากหลายของผลผลิตและผลิตภัณฑ์ในชุมชน เพื่อการบริโภคแบบพึ่งพาตนเอง ลดรายจ่ายให้ครอบครัว สร้างเสริมสุขภาพอนามัยที่ดีแก่ตนเองและมีคุณธรรมรับผิดชอบต่อสมาชิกคนอื่น ๆ ที่อยู่ร่วมกันในชุมชน ไม่เห็นแก่ประโยชน์ด้านกำไรสูงสุด และเอาเปรียบผู้บริโภค

ขวัญใจ (2545) อ้างโดย รัฐพล (2548 : 10) กล่าวว่า วิสาหกิจชุมชน เป็นการประกอบการขนาดเล็กและจิ๋วในธุรกิจชุมชนเพื่อการลงทุนของชุมชน ซึ่งมีทั้งทุนที่เป็นเงิน ทุนที่เป็นทรัพยากรธรรมชาติ อันได้แก่ ดิน น้ำ ป่า ทุนที่เป็นผลผลิต ทุนที่เป็นภูมิปัญญา ทุนทางสังคม ได้แก่ วัฒนธรรม ประเพณี ความเป็นที่มั่นน้อม ความไว้วางใจกัน และมีการจัดการอย่างสร้างสรรค์เพื่อการพึ่งพาตนเอง

กรมการพัฒนาชุมชน (2547) ได้ให้ความหมายของ วิสาหกิจชุมชนว่า หมายถึงกิจการของชุมชนเกี่ยวกับการผลิตสินค้า การให้บริการ หรือการอื่น ๆ ที่ดำเนินการโดยคณะบุคคลที่มีความผูกพัน มีวิถีชีวิตร่วมกันและรวมตัวกันประกอบกิจการดังกล่าว ไม่ว่าจะป็นนิติบุคคลในรูปแบบใดหรือไม่เป็นนิติบุคคลเพื่อสร้างรายได้และเพื่อการพึ่งพาตนเองของครอบครัวชุมชนและระหว่างชุมชน

วิสาหกิจชุมชนจึงมีความหมายครอบคลุมกิจกรรม ดังต่อไปนี้

1. การแปรรูปหรือการพัฒนาผลิตภัณฑ์จากผลผลิตของชุมชน เป็นกิจกรรมที่ต่อเนื่องจากการผลิตการเกษตรเพื่อการพึ่งพาตนเอง และเพิ่มมูลค่าผลผลิตการเกษตรขององค์กรชุมชนหรือเครือข่ายชุมชน

2. การพัฒนาผลิตภัณฑ์จากทรัพยากรและภูมิปัญญาของชุมชน เช่น เครื่องดื่มเพื่อสุขภาพ ไวน์ผลไม้พื้นบ้าน การแปรรูปพืชผัก ผลไม้พื้นบ้านรูปแบบต่างๆ ผลิตภัณฑ์ยาสมุนไพร ผลิตภัณฑ์หัตถกรรมพื้นบ้าน แหล่งท่องเที่ยว พิธีกรรมชุมชน เป็นต้น

3. การพัฒนาผลิตภัณฑ์เพื่อการตอบสนองการพึ่งพาตนเองขององค์กรชุมชน และเครือข่ายองค์กรชุมชน เช่น น้ำปลา ปู๊ย เครื่องมือเครื่องใช้ อาหารและยาสมุนไพร เป็นต้น

4. การพัฒนาระบบการตลาด การบริการและสวัสดิการชุมชน เช่น ร้านค้าชุมชน ร้านค้า (ตลาด) ศูนย์สุขภาพพื้นบ้าน เป็นต้น

การส่งเสริมวิสาหกิจชุมชน (กลุ่มพัฒนาและส่งเสริมวิสาหกิจชุมชน สำนักพัฒนาเกษตรกรรมส่งเสริมการเกษตร : <http://www.farmdev.doae.go.th>, 2548)

กฎหมายกำหนดให้มีการส่งเสริมวิสาหกิจชุมชนอย่างครบวงจร ดังนี้

1. ระดับปฐมภูมิ ส่งเสริมการจัดตั้ง การให้ความรู้ การศึกษาวิจัย ในการนำทุนชุมชนมาใช้เหมาะสม การร่วมมือกันในชุมชน เพื่อให้ชุมชนมีความเข้มแข็งและพึ่งตนเองได้
2. ระดับสูงขึ้นไป ส่งเสริมการพัฒนาผลิตภัณฑ์ การรักษาคุณภาพ การศึกษาวิจัยเทคโนโลยี และการตลาด การสร้างความเชื่อถือทางธุรกิจ และความปลอดภัยแก่ผู้บริโภค การประสานงานแหล่งเงินทุน เพื่อให้สามารถเป็นผู้ประกอบการหรือพัฒนาไปสู่การประกอบธุรกิจขนาดย่อม และขนาดกลางต่อไป
3. การส่งเสริมเครือข่ายวิสาหกิจชุมชน รัฐบาลให้การสนับสนุนการจัดตั้งการประกอบการ การตลาด ความสัมพันธ์และความร่วมมือกันระหว่างเครือข่าย หรือภาคธุรกิจหรืออุตสาหกรรมอื่น เพื่อขยายและสร้างความมั่นคงให้แก่กิจการวิสาหกิจชุมชน

ลักษณะสำคัญของวิสาหกิจชุมชน มีองค์ประกอบอย่างน้อย 7 ประการ ดังนี้

1. ชุมชนเป็นเจ้าของและผู้ดำเนินการ
 2. ผลผลิตมาจากกระบวนการในชุมชน โดยใช้วัตถุดิบ ทรัพยากร ทุน แรงงานในชุมชนเป็นหลัก
 3. ริเริ่มสร้างสรรค์เป็นนวัตกรรมของชุมชน
 4. เป็นฐานภูมิปัญญาท้องถิ่น ผสมผสานภูมิปัญญาสากล
 5. มีการดำเนินการแบบบูรณาการ เชื่อมโยงกิจกรรมต่าง ๆ อย่างเป็นระบบ
 6. มีกระบวนการเรียนรู้เป็นหัวใจ
 7. มีการพึ่งพาตนเองของครอบครัวและชุมชนเป็นเป้าหมาย
- คุณสมบัติและหลักเกณฑ์ของวิสาหกิจชุมชน**

1. เป็นกิจการที่เกี่ยวกับการผลิตสินค้า การให้บริการ หรือการอื่น ๆ ที่ทำให้เกิด การพัฒนา และแก้ไขปัญหาของชุมชน
2. เป็นกิจการที่ดำเนินการหรือประสงค์จะดำเนินการร่วมกันในชุมชน โดยคณะ บุคคลที่เป็นนิติบุคคลหรือไม่เป็นนิติบุคคล และประกอบด้วยสมาชิกที่อยู่ร่วมกัน ในชุมชนไม่น้อยกว่า 7 คน โดยบุคคลดังกล่าวต้องไม่อยู่ในครอบครัวเดียวกัน

3. เป็นกิจการที่มีวัตถุประสงค์เพื่อสร้างรายได้ เพื่อการพึ่งพาตนเอง และเพื่อ ประโยชน์สุขของคนในชุมชน

4. เป็นกิจการที่ไม่ขัดต่อกฎหมาย ความสงบเรียบร้อย หรือศีลธรรมอันดีของประชาชน

หน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับวิสาหกิจชุมชน

สำนักงานเลขาธิการคณะกรรมการส่งเสริมวิสาหกิจชุมชน [สลคช.] (<http://www.smce.doae.go.th>, 2548) ตามคำสั่งกรมส่งเสริมการเกษตรที่ 384/2548 ตั้งสำนักงานเลขาธิการคณะกรรมการส่งเสริมวิสาหกิจชุมชนและเจ้าหน้าที่ปฏิบัติงาน เพื่อรองรับภารกิจตามพระราชบัญญัติส่งเสริมวิสาหกิจชุมชน พ.ศ. 2548 เมื่อวันที่ 11 มีนาคม 2548 พระราชบัญญัติส่งเสริมวิสาหกิจชุมชน กำหนดให้กรมส่งเสริมการเกษตรทำหน้าที่เป็นสำนักงานเลขาธิการคณะกรรมการส่งเสริมวิสาหกิจชุมชนรับผิดชอบงานด้านธุรการ งานประชุม การศึกษาข้อมูลและกิจกรรมต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับคณะกรรมการ

หน้าที่ความรับผิดชอบ

1. เป็นสำนักงานเลขาธิการคณะกรรมการส่งเสริมวิสาหกิจชุมชนและคณะกรรมการประสานนโยบายกองทุนเพื่อพัฒนาวิสาหกิจ
2. รับผิดชอบการจดทะเบียนวิสาหกิจชุมชนและเครือข่าย การเพิกถอนและการต่อทะเบียนวิสาหกิจชุมชน
3. ประสานงานส่งเสริมและสนับสนุนวิสาหกิจชุมชนกับส่วนราชการที่เกี่ยวข้อง
4. ปฏิบัติงานตามที่คณะกรรมการส่งเสริมวิสาหกิจชุมชนมอบหมาย

พระราชบัญญัติส่งเสริมวิสาหกิจชุมชนกำหนดให้มีคณะกรรมการ 2 ระดับ คือ

1. คณะกรรมการส่งเสริมวิสาหกิจชุมชน(ส่วนกลาง) มีนายกรัฐมนตรี หรือรองนายกรัฐมนตรีที่ได้รับมอบหมายเป็นประธาน กรรมการประกอบด้วย ภาครัฐ ได้แก่ รัฐมนตรีว่าการกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ กระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ กระทรวงพาณิชย์ กระทรวงมหาดไทย กระทรวงอุตสาหกรรม อธิบดีและหัวหน้าส่วนราชการที่เกี่ยวข้อง สถาบันการเงิน ได้แก่ ธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตร และธนาคารออมสิน ผู้แทนวิสาหกิจ

ชุมชน ผู้ทรงคุณวุฒิภาคเอกชนด้านบริหารธุรกิจ การเงิน การค้าและอุตสาหกรรม และอธิบดีกรมส่งเสริมการเกษตรเป็นกรรมการและเลขานุการ

2. คณะกรรมการส่งเสริมวิสาหกิจชุมชนจังหวัด มีผู้ว่าราชการจังหวัดเป็นประธาน หัวหน้าส่วนราชการในจังหวัดหรือผู้แทนหน่วยงาน สถาบันการเงิน ผู้แทนวิสาหกิจชุมชน ผู้ทรงคุณวุฒิ เช่นเดียวกับกรรมการส่วนกลาง เป็นกรรมการ เกษตรจังหวัดเป็นกรรมการและเลขานุการ

บทบาทของกรมส่งเสริมการเกษตร

1. เป็นหน่วยงานนิติบุคคลตาม ตามพระราชบัญญัติส่งเสริมวิสาหกิจชุมชน พ.ศ. 2548 ในการรับจดทะเบียนวิสาหกิจชุมชนและ เครือข่ายวิสาหกิจชุมชน และการเลิกกิจการของวิสาหกิจชุมชนและเครือข่าย
2. เป็นสำนักงานเลขานุการของคณะกรรมการส่งเสริมวิสาหกิจชุมชน ซึ่งมีนายกรัฐมนตรีเป็นประธาน อธิบดีกรมส่งเสริมการเกษตรเป็นเลขานุการ โดยมีผู้แทนกรมส่งเสริมการเกษตร และผู้แทนกรมการพัฒนาชุมชน เป็นผู้ช่วยเลขานุการ
3. ประสานงานกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้องเพื่อให้การส่งเสริมและสนับสนุนการพัฒนาวิสาหกิจชุมชนและ เครือข่ายวิสาหกิจชุมชน อย่างครบวงจร
4. ประสานงานในการให้การสนับสนุนแก่กิจการวิสาหกิจชุมชนที่มีปัญหาเกี่ยวกับเงินทุนในการประกอบการ
5. จัดให้มีการฝึกอบรมหรือการถ่ายทอดความรู้ที่เป็นประโยชน์และเป็นไปตามความต้องการของวิสาหกิจชุมชน ทั้งด้านเทคโนโลยีการผลิต การจัดการ การบัญชี ภาษีอากร และการตลาด

ประโยชน์ของวิสาหกิจชุมชนต่อเกษตรกร

1. การรวมตัวกันของเกษตรกรในการประกอบธุรกิจในระดับชุมชน มีความมั่นคง ได้รับการรับรองตามกฎหมาย
2. การส่งเสริมความรู้ ภูมิปัญญาท้องถิ่น การพัฒนาความสามารถในการจัดการ ตรงตามความต้องการที่แท้จริง
3. ระบบเศรษฐกิจชุมชนมีความเข้มแข็งพึ่งพาตนเองได้ มีความพร้อมที่จะพัฒนาสำหรับการแข่งขันทางการค้าในอนาคต

ดังนั้นสรุปได้ว่า วิสาหกิจชุมชน (Community Enterprise) หมายถึง ธุรกิจของชุมชนซึ่งประกอบกิจการเกี่ยวกับการผลิตสินค้า ผลิตภัณฑ์ บริการหรือการอื่นๆ ทั้งที่เป็นนิติบุคคลและที่ไม่ใช่นิติบุคคล โดยเกิดจากการรวมตัวกันประกอบกิจการ โดย คณะบุคคลที่มีความผูกพันกันและมีวิถีชีวิตร่วมกันในชุมชน เพื่อจัดการทุนของชุมชน ซึ่งมีทั้งทุนที่เป็นเงิน ทุนที่เป็นทรัพยากรธรรมชาติ ทุนที่เป็นผลผลิต ทุนที่เป็นภูมิปัญญาของชุมชน ทุนทางสังคม ได้แก่ วัฒนธรรม ประเพณี และมีการจัดการอย่างสร้างสรรค์เพื่อให้เกิดประสิทธิภาพและการพึ่งพาตนเองอย่างยั่งยืน ในการศึกษาครั้งนี้ วิสาหกิจชุมชนกลุ่มทอผ้าในอำเภอชาติตระการ จังหวัดพิษณุโลก เกิดจากการรวมตัวกันของสมาชิกในชุมชนที่มีความผูกพันกันและมีวิถีชีวิตร่วมกันในชุมชนรวมตัวกันประกอบกิจการทอผ้า โดยนำทุนทางภูมิปัญญาและทุนทางวัฒนธรรมด้านการทอผ้ามาจัดการอย่างสร้างสรรค์เพื่อสร้างรายได้และการพึ่งพาตนเองอย่างยั่งยืน

3. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การวิจัยเกี่ยวกับการรวมกลุ่มและการมีส่วนร่วม มีผู้ได้ทำการศึกษาค้นคว้าไว้ที่น่าสนใจ มีดังนี้

กรมพัฒนาชุมชน (2519) ได้ศึกษาวิจัยโครงการสารภี ตำบลข้าวมุง อำเภอสารภี จังหวัดเชียงใหม่ รายงานว่า บุคคลที่เข้ามามีส่วนร่วมในโครงการนั้น ผู้ที่มีขนาดที่ดินถือครองทำกินมากจะเข้ามามีส่วนร่วมในโครงการมากกว่าผู้ที่มีขนาดที่ดินถือครองทำกินน้อยกว่า ในส่วนของความคาดหวังรายได้ที่เพิ่มขึ้นนั้นนับเป็นปัจจัยที่สำคัญที่จูงใจให้บุคคลนั้นยอมรับและสมัครเข้าเป็นสมาชิกกลุ่ม โดยสมาชิกส่วนใหญ่เกือบทั้งหมดคาดหวังว่าตนเองจะมีรายได้เพิ่มขึ้น เมื่อเข้าเป็นสมาชิกกลุ่มและเห็นว่าการเป็นสมาชิกกลุ่มเป็นสิ่งที่มีความเกียรติ

ประมาน (2538) ได้ศึกษากระบวนการมีส่วนร่วมในกิจกรรมด้านการศึกษาและการพัฒนาของชุมชนชนบท พบว่า ปัจจัยที่ส่งผลต่อการมีส่วนร่วม ได้แก่ สภาพแวดล้อม ความสัมพันธ์ภายในชุมชน แรงผลักดันด้านบุคคล โครงสร้างของกลุ่ม ความถี่และระยะเวลาที่มีสัมพันธ์ของกลุ่ม

เบญจวรรณ (2541) ได้ศึกษาเรื่องการมีส่วนร่วมของสมาชิกในกิจกรรมกลุ่มแม่บ้านเกษตรกร อำเภอสันป่าตอง จังหวัดเชียงใหม่ ผลการวิจัยพบว่า สมาชิกแม่บ้านเกษตรกรมีส่วนร่วมในกิจกรรมโดยรวมอยู่ในเกณฑ์ปานกลางโดยมีส่วนร่วมในการรับรู้จากเจ้าหน้าที่ส่งเสริมการเกษตรในเกณฑ์ปานกลาง มีส่วนร่วมในการพัฒนาในกลุ่มในเกณฑ์มากและมีส่วนร่วมในการดำเนินธุรกิจ ของกลุ่มในเกณฑ์ปานกลาง ปัจจัยที่มีความสัมพันธ์กับการมีส่วนร่วมในกิจกรรมกลุ่ม ได้แก่ ตำแหน่งทางสังคม

ของสมาชิกกลุ่ม ซึ่งมีความสัมพันธ์กับการมีส่วนร่วมในการพัฒนา กลุ่ม การมีส่วนร่วมในการดำเนินธุรกิจของกลุ่ม และการมีส่วนร่วมในกิจกรรมกลุ่มโดยรวม พบว่าปัจจัยที่มีความสัมพันธ์กับการมีส่วนร่วมในกิจกรรมกลุ่มทั้ง 3 ประเด็น และโดยรวมแล้ว ได้แก่ จำนวนบุตรอายุต่ำกว่า 12 ปี การได้รับการฝึกอบรม ความต้องการพวกพ้อง และทัศนคติที่มีต่อคณะกรรมการกลุ่ม

กิตติพงษ์ (2544) ได้ศึกษาปัจจัยที่มีความสัมพันธ์กับการมีส่วนร่วมในกิจกรรมกลุ่มเกษตรกรของสมาชิกกลุ่มเกษตรกรในจังหวัดขอนแก่น พบว่า เกษตรกรมีส่วนร่วมมากในเรื่องการร่วมสำรวจปรึกษาหารือเพื่อค้นหาสาเหตุของปัญหา การร่วมวางแผนการดำเนินกิจกรรมภายในกลุ่ม การร่วมตัดสินใจทำกิจกรรมร่วมกับกลุ่ม การร่วมลงทุนหรือการเพิ่มหุ้นให้กลุ่ม การร่วมประชุมสมาชิกหรือคณะกรรมการกลุ่ม การร่วมแสดงความคิดเห็นในที่ประชุม การร่วมรับผลประโยชน์จากการซื้อปุ๋ยเคมี การร่วมคิดติดตามและประเมินผลการดำเนินงานกลุ่ม การร่วมติดตามข้อมูลข่าวสารความก้าวหน้าของกิจกรรมกลุ่ม และมีส่วนร่วมระดับน้อย คือ การบริจาคสิ่งของให้กลุ่ม การร่วมเป็นคณะกรรมการดำเนินงานที่กลุ่มมอบหมาย การร่วมใช้แรงงานในกลุ่ม การร่วมชักชวนเพื่อนบ้านเข้าเป็นสมาชิกกลุ่ม การร่วมรับเงินปันผลจากกลุ่ม ส่วนการร่วมรับผลประโยชน์จากการซื้อขายข้าวเปลือกไม่มีการดำเนินงาน

นัยรัตน์ (2547) ได้ศึกษากระบวนการเรียนรู้ การรวมกลุ่มและการมีส่วนร่วมของสตรีผู้ประกอบการอาชีพการทอผ้าพื้นเมือง อำเภอเวียงสา จังหวัดน่าน พบว่า การรวมกลุ่มอาชีพการทอผ้าพื้นเมืองของสตรีผู้ประกอบการทอผ้าพื้นเมืองอำเภอเวียงสา จังหวัดน่าน มีลักษณะเป็นกลุ่มจัดตั้งขึ้นอยู่กับปัจจัย 3 ประการ ได้แก่ กลุ่มผู้นำ สมาชิกและหน่วยงานที่ส่งเสริมและสนับสนุน โดยพัฒนาชุมชนจะเข้ามาดูแลเรื่องการบริหารจัดการกลุ่มอย่างใกล้ชิดและเน้นให้คณะกรรมการดำเนินงานภายใต้การมีส่วนร่วมของสมาชิกกลุ่ม ศูนย์การศึกษาออกโรงเรียนให้ความรู้เพิ่มเติมเรื่องการทอผ้าพื้นเมืองและองค์การบริหารส่วนตำบลให้การสนับสนุนเรื่องงบประมาณและการจัดสร้างสถานที่ก่อตั้งศูนย์ทอผ้า การศึกษาการมีส่วนร่วมของสตรีผู้ประกอบการทอผ้าพื้นเมืองอำเภอเวียงสา จังหวัดน่าน พบว่า มี 2 กลุ่ม ได้แก่ กลุ่มทอผ้าบ้านคอนไชยและกลุ่มทอผ้าบ้านไผ่งามที่สมาชิกอยู่ในระดับการมีส่วนร่วมอย่างแท้จริง กลุ่มทอผ้าบ้านผาโพธิ์ทอง บ้านใหม่และบ้านกลางเวียง สมาชิกอยู่ในระดับการมีส่วนร่วมปานกลาง และกลุ่มทอผ้าบ้านป่าหุ่งและกลุ่มทอผ้าบ้านน้ำบัว สมาชิกอยู่ในระดับการมีส่วนร่วมเทียม

วิทยา (2547) ได้ศึกษาปัจจัยที่มีผลต่อความสำเร็จของกลุ่มวิสาหกิจชุมชน อำเภอกันทรวิชัย จังหวัดมหาสารคาม พบว่า การดำเนินกิจกรรมวิสาหกิจชุมชนที่ดีนั้น มักเริ่มต้นจากกิจกรรม โดยการมี

ส่วนร่วมจากชาวบ้านในชุมชนมีการกำหนดรูปแบบและแผนการดำเนินงานร่วมกัน การร่วมกันเป็นเจ้าของกลุ่มวิสาหกิจชุมชน โดยร่วมสะสมทุน การออมทรัพย์ และการสร้างกระบวนการเรียนรู้จากการดำเนินกิจกรรมต่างๆ ร่วมกันของชาวบ้าน โดยมุ่งเน้นที่จะนำไปสู่การพัฒนาทั้งทางด้านเศรษฐกิจ สังคมและการเมืองของชาวบ้านเป็นหลัก

ชัยรัตน์ (2548) ได้ศึกษาการดำเนินงานของกลุ่มทอผ้าที่ประสบความสำเร็จ ตำบลเวียงของอำเภอเมือง จังหวัดลำพูน พบว่า ปัจจัยด้านการมีส่วนร่วมในการดำเนินงานของกลุ่มทอผ้า สมาชิกกลุ่มทอผ้ามีระดับการมีส่วนร่วมในการดำเนินงานของกลุ่มอยู่ในระดับปานกลาง โดยมีระดับการเข้าร่วมประชุมแลกเปลี่ยนความคิดเห็นในการดำเนินงานและการเข้าร่วมประชุมประจำปีอยู่ในระดับที่สูงกว่าการมีส่วนร่วมในประเด็นอื่นๆ ดังนั้นผู้ที่ทำหน้าที่เป็นกรรมการและสมาชิกกลุ่มผู้นำของกลุ่มทอผ้าควรมีการกระตุ้นให้เกิดการมีส่วนร่วมของสมาชิกเพื่อให้เข้ามามีส่วนร่วมในการดำเนินงานของกลุ่มในประเด็นอื่นๆ ให้มากขึ้น เช่น การเข้าร่วมกิจกรรมฝึกอบรมที่เจ้าพนักงานส่งเสริมจัดขึ้น การเข้าร่วมแปรรูปผลผลิตของกลุ่ม การเข้าร่วมงานออกร้านของกลุ่ม และการเข้าร่วมแสดงผลงานของกลุ่ม เป็นต้น

ศิริญา (2550) ได้ศึกษา การมีส่วนร่วมของสมาชิกกลุ่มวิสาหกิจชุมชนด้านการผลิตและการแปรรูปทางการเกษตรในจังหวัดลำปาง พบว่า สมาชิกมีส่วนร่วมในการวางแผนและการมีส่วนร่วมในการดำเนินงาน และการมีส่วนร่วมในการประเมินผลในระดับมาก ทั้งนี้ปัจจัยที่มีผลต่อการมีส่วนร่วมของสมาชิกวิสาหกิจชุมชน ได้แก่ ความต้องการเกียรติและชื่อเสียง ความต้องการพวกพ้องทัศนคติที่มีต่อผู้นำและคณะกรรมการกลุ่ม และรายได้รวมของสมาชิก

การวิจัยเกี่ยวกับวิสาหกิจชุมชน มีดังนี้

รัฐพล (2548) ได้ศึกษา การพัฒนาผลิตภัณฑ์จากใยปอในฐานะเป็นวิสาหกิจชุมชน : กรณีศึกษาบ้านตอกแป้น ตำบลบ้านค้อ อำเภอเมือง จังหวัดขอนแก่น พบว่า ปัจจัยแห่งความสำเร็จของกลุ่ม พบว่า ปัจจัยแห่งความสำเร็จในระดับมาก ได้แก่ ด้านคณะกรรมการกลุ่ม ด้านสมาชิกกลุ่ม ด้านการจัดการกลุ่ม ด้านการมีส่วนร่วมของสมาชิก ด้านกระบวนการเรียนรู้ ด้านการได้รับการสนับสนุนจากหน่วยงานภายนอก ด้านผลิตภัณฑ์ ส่วนด้านเครือข่าย อยู่ในระดับปานกลาง และด้านระบบข้อมูลข่าวสาร อยู่ในระดับน้อย ความสัมพันธ์ของการบริหารจัดการกลุ่ม และปัจจัยแห่งความสำเร็จของกลุ่มกับการพัฒนาธุรกิจในฐานะเป็นวิสาหกิจชุมชน พบว่า ปัจจัยแห่งความสำเร็จของกลุ่ม ด้านการมีส่วนร่วมของสมาชิกกลุ่มและการได้รับการสนับสนุนจากหน่วยงานภายนอกมีความสัมพันธ์กับการพัฒนาธุรกิจในฐานะเป็นวิสาหกิจชุมชน

สามารถ (2548) ได้ทำการวิจัย เรื่อง การเปรียบเทียบกระบวนการบริหารและผลการดำเนินงานของกลุ่มวิสาหกิจชุมชนในเขตอำเภอบ้านฝาง จังหวัดขอนแก่น พบว่าปัจจัยที่มีผลต่อการมีส่วนร่วมในกิจกรรมกลุ่ม ได้แก่ อายุ การเป็นคณะกรรมการหมู่บ้าน การเป็นสมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบล การมีตำแหน่งในกลุ่ม ความคาดหวังประโยชน์ที่จะได้รับจากกลุ่ม ทักษะคดีที่มีต่อการดำเนินงานของกลุ่มเกษตรกร รายได้เงินสดในรอบปีของครัวเรือน ขนาดพื้นที่ถือครองทางการเกษตร การเข้ารับฝึกอบรมทางการเกษตร การติดต่อกับคณะกรรมการกลุ่ม และการติดต่อกับเจ้าหน้าที่ส่งเสริมการเกษตร

จากการทบทวนองค์ความรู้ดังกล่าวข้างต้นช่วยให้ผู้วิจัยเขียนกรอบแนวคิดการวิจัยได้ดังนี้

ปัจจัยที่มีผลต่อการมีส่วนร่วมในการดำเนินงานของสมาชิกวิสาหกิจชุมชนกลุ่มทอผ้า

1. ผู้นำกลุ่ม
2. สมาชิกกลุ่ม
3. รายได้และผลตอบแทน
4. การส่งเสริมจากหน่วยงานของรัฐ

การมีส่วนร่วมของสมาชิกในการดำเนินงานวิสาหกิจชุมชนกลุ่มทอผ้า

1. การมีส่วนร่วมของสมาชิกในการทอผ้า
2. การมีส่วนร่วมของสมาชิกในการแปรรูปผลิตภัณฑ์
3. การมีส่วนร่วมของสมาชิกในการจำหน่ายผลิตภัณฑ์
4. การมีส่วนร่วมของสมาชิกในการบริหารจัดการกลุ่ม
5. การมีส่วนร่วมของสมาชิกในการวางแผนพัฒนากลุ่ม
6. การมีส่วนร่วมของสมาชิกในการประเมินผล
7. การมีส่วนร่วมของสมาชิกในการรับผลประโยชน์
8. การมีส่วนร่วมของสมาชิกในการรับความรู้
9. ความร่วมมือกับหน่วยงานภาครัฐ

แนวทางการสร้างการมีส่วนร่วมของสมาชิก

แผนภูมิที่ 1 กรอบแนวคิดในการวิจัย